

okait, ne pedig hideg formákat, melyek, miként említettem, hasonlítanak a kifujt tojáshoz, üres, tartalom nélküli héjak azok és semmi egyebek.

(Szatmár.)

SCHÖBER EMIL.

KLEIST HENRIK «MICHAEL KOHLHAAS»-ÁRÓL.

A minap Brahm Ottó Kleist-életrajzával * foglalkozva, ennek kapcsán megint egyszer átlapozgattam a hírneves német költő «Michael Kohlhaas» című történeti elbeszélését. S valahányszor e novella kezembe kerül, mindig önkénytelenül az iskola falai közé s az iskolai padok elé képzelem magamat: mintegy iskolai emlékké lett rám nézve e történet, a mióta azt Kármán Mór tanácsára a gyakorló iskola VI. osztályában (1888-ban, s azóta az evang. gymnasiumban is) olvastattam. Így hát legyen szabad azon alkalmából, hogy nemrég a tanárképző-intézeti gyakorló-iskola emlékünnepeztültük, az e művecskéhez fűződő benyomásaimat összefoglalnom s e helyen egy pár szót szólnom amaz elbeszélés pædagogiai értékéről.

A «Michael Kohlhaas» æsthetikai becséről alig szükséges a szót szaporitanom. Elég rámutatnom arra, hogy oly éles kritikájú szellemet, mint Heinét, e novella olvasása bámulatra ragadta írója iránt («vor kurzem habe ich auch den Kohlhaas von Heinrich von Kleist gelesen, bin voll Bewunderung für den Verfasser; Strodtmann: Heine I, 420.); elég megemlítenem, hogy egy újabb német irodalomtörténetíró, Max Koch, azt mondja róla, hogy az «die grossartigste aller deutscher Novellen.» Aæsthetikai és irodalomtörténeti szempontból különben is elég részletesen tárgyalja emez elbeszélést Brahm említett könyvében (249—262 l.). Kevésbbé ismeretes, vagy legalább kevésbbé elismert a novellának *pædagogiai* bece.

Kleist «*Kohlhaas*»-át iskolai fejtegetésre alkalmassá teszi első sorban már az a körülmény is, hogy világos rajzát adja egy érdekes egyéniségnek, a melynek lélektani elemzése okulással járhat. Az elbeszélés főalakja egy egyszerű brandenburgi lócsiszár, a kit a XVI. század története is ismer (*Hans Kohlhase* néven). Lelki nyugalmát az a szeszélyes és jogtalan bánásmód zavarja föl, melyet Tronka várurától kénytelen elszenvedni, igazságérzete föllázad,

* *Heinrich von Kleist*. Von Ottó Brahm. Dritte Auflage. Berlin, 1892.

először elfojtani vagy legalább mérsékelni igyekszik haragját, majd a törvény útján keres orvoslást. A sikertelenség kedvetlenné teszi s családi szerencsétlenség — nejének halála —, mely az ügygyel kapcsolatban van, keserőséggel tölti el szívet. A jogérzet mellett felébred lelkében a boszúvágy, az alapjában helyes érzésből a pusztító szenvedély lángja tör fel. Nemesak önbíráskodásra jogosúlnak, hanem nagy dolgokra hivatottnak tartja magát; mind többen csatlakoznak hozzá, úgy, hogy Wittenberg és Lipcse városai ellen valóságos hadjáratot mer indítani. Útjában egy hatalmas alak szózata állítja meg: a Luther Mártoné. Kohlhaas magába száll, ismét a törvényes útra akar térni s rendes pör útján keres igazságot ügyében, mely, a császár szava szerint, már a szent római birodalom ügyévé lett. A törvényes ítélet értelmében azután teljesítik jogos követeléseit, megkapja az erkölcsi elégtételt, — de az ország békéjének megbontása miatt verpadon hal meg. Ekkép egy erkölcsileg helyes érzésnek, a jogérzetnek mértéktelen túlhajtása tragikus sorsra juttatja ezt az embert, a kinek egyénisége különben is telve van ellentétekkel: igazságot keres az igazságtalanság útjain; világkormányzattal kérkedik s a mellett szerény és alázatos; pusztít és gyilkol, de az úrvacsorájában való részeltetésért eseng.

Pædagogiaiilag becsesebbé válik ez olvasmány még az által, hogy ez az érdekes egyén *a társadalomhoz és államhoz való viszonyában* lép fel, s hogy a tanuló példáját látja annak, mikép válik a magánügy általános ügygyé s mikép ölthet egy jelentéktelennek látszó mozgalom mind nagyobb arányokat. A korviszonyoknak s a szereplő személyeknek jellemzetes rajza történeti szempontból is tanulságos. A bíráskodás merev formái, a miket minduntalan átörönek személyes érdekek és befolyások, a nagyurak önkénye és szeszélyes kedvtelései, a világnak az a tökéletlen berendezése, mely Kohlhaast keserőséggel tölti el, Luther hatalmas erkölcsi tekintélye, a császárnak mintegy a távolságban feltűnő, nagy vonásokkal rajzolt alakja stb., — mindezek érdekes vonásokkal egészíthetik ki a tanulónak az újkor első századáról alkotott képét.

Iskoláinkban még egy szempontból: *a Schiller «Tell»-jével való összehasonlítás alapján* válhatik tanulságossá a «Kohlhaas» olvasása, a minek ép ezért a «Tell» után kell megtörténnie. Mind a két műben egyéni érdekek szövődnek össze s állanak harcban általánosabb érdekekkel; mind a két hős önbíráskodást gyakorolva lép fel a társadalmi és állami jogrend ellen. Egyéniségükben sok a

hasonló vonás. Mindketten egyszerű, derék, becsületes emberek s főképp jó családapák; Istenben rendíthetetlenül bíznak. Zárkózott természetűek, tervüket nem közlik mással. Egyéniségükben valami rajongó-féle *ábrándos* vonás van; Tellről Gessler is mondja: «Man sagte mir, dass du *ein Träumer* seist und dich entfernst von anderer Menschen Weise» (III. felv. 3. sz.), és Kohlhaas «*Schwärmerei*»-jének is több példáját látjuk (Reclam-féle kiad. 35., 41. stb. l.). A naivság biztosságával, kötelességszerűen és hivatásszerűleg cselekesznek: «Ich hab' gethan, was ich nicht lassen konnte» úgymond Tell (I. 1.) és Kohlhaas azt hiszi «dass er mit seinen Kräften der Welt *in der Pflicht verfallen* sei, sich Genugthuung für die erlittene Kränkung und Sicherheit für zukünftige seinen Mitbürgern zu schaffen» (11. l.) és «dass es *ein Werk Gottes* wäre, Unordnungen, gleich diesen, Einhalt zu thun. (17. l.). Azért erős az önbizalmuk: «Der Stärkste ist am mächtigsten allein» (*Tell* I. 3.), de — a cselekvény elején — ép oly erős önmérsékletük is, mely akkor legnagyobb, mikor másokat mérsékelnek (v. ö. Tellnek Stauffacherrel való dialogusát I. 3. és Kohlhaasnak Hersével való beszélgetését 12. s k. l.). Családi életükben is sok az analogia. Tell Hedvigjére nem egy vonásban emlékeztet Kohlhaas Lisbethje s a férj és nő párbeszéde (*Tell* III., 1. *Kohlhaas* 24. l.) több tekintetben párhuzamba állítható. De még több hasonlóságot mutatnak a külső viszonyok, a melyek közt hőseink élnek. Itt is, ott is a hatalmasok gőgös önkénye, szeszélyessége és szívtelensége s a jognak és igazságnak lábbal tiprása. E hasonló vonások mellett azonban ki kell emelnünk a helyzetbeli különbségeket is, hisz ép ezek adják meg a kifejlés különböző voltának a magyarázatát. Kétségtelen, hogy Kohlhaas ügye ép oly igazságos, mint a Tellé s a svájcziaké, és hogy elvi szempontból sincsen különbség igazság és igazság között. De formai és egyéb körülmények mégis kifogástalanabbnak tün-
tetik föl az utóbbit, mint az előbbit. A svájcziakra nehezedő uralom nemcsak önkényes és szívtelen, hanem törvénytelen eredetű, alkotmányellenes is, a följebbvalók részéről való orvoslás ki van zárva, s nincs más mód, mint az önszegély; ellenben Kohlhaas ügyében, minden fogyatékosága mellett is, rendes és törvényes bíróság működik. A Svájcban uralkodó idegenek pártjának erkölcsi romlottsága is sokkal általánosabb, mint emitt, a hol minden körben akadnak az igazságos ügynek szószólói. S a kiindulópontul szolgáló esetek nagyság és fontosság dolgában is nagyon külön-

böznek egymástól: mennyire eltörpül a Kohlhaas két fekete lovának esete amaz életkérdések mellett, a mikért Tell és a svájcziai küzdenek! Ebből kifolyólag más-más megítélés alá esik a két hősnek viselkedése is: Tell első sorban magánügyet intéz el s mindvégig megmarad a maga jogos hatáskörében, Kohlhaas, a ki talán nagyobb idealista, mindinkább átlépi e kört, az ábrándos szenvedély elkapja, nagy dolgokra tartja magát hivatottnak, a ,veleszületett hatalomnál fogva' ítélik (21. l.) s a világon tapasztalt általános rendetlenséget rablással és öldökléssel akarja helyrehozni. Tellnek csupán az önvédelem és családjá védelme adja kezébe a fegyvert, Kohlhaas eleinte szintén így fogja fel a dolgot, ő azonban mindinkább a *boszívágy* uralma alá kerül. Ekkép aztán már nem Tellhez, hanem Johannes Parricidához lesz hasonlónvá s a mit erről mond Stauffacher, az ő rá is illik, neki is az az elhatározása: «da er Recht nicht konnte finden, *sich Rach' zu holen mit der eignen Hand.*» (Tell V. 1.). Ezért a végnek is különbözőnek kell lennie: Tell ügyével együtt győzedelmeskedik, Kohlhaas ellenben — bár az ügyében rejlő igazság diadalmaskodik — *személyesen* elbukik.

Kleist elbeszélése *előadás* szempontjából is eléggé alkalmas iskolai tárgyalásra. A költő egyszerű és objectív, szinte krónikaszerű előadásra törekedett; e tekintetben egy sorba állíthatjuk azokkal a történeti olvasmányokkal, a melyek a gymn. tanterv szerint «eleven, részletes némikép a korbéli források eredeti hangulatát visszatükröző előadással a múlt élénk reproductióját elősegíthetik.» (23. l.). Igaz, hogy épen nyelv szempontjából lehet némi kifogást emelni az elbeszélés ellen: mondatszerkezetei itt-ott hosszadalmasak s nehézkesek (pl. 74., 86. l.), helylyel-közzel előfordúlnak benne provincialismusok s dísztelen kifejezések, főleg Herse beszédében (15. l.). Az efféléken azonban iskolai kiadásban könnyen segíthetni; egy ily iskolai kiadásnak létrejöttét, úgy hiszem, velem együtt más kartások is örömmel üdvöznének.

Az *egész* novellának az iskolában való olvasása és részletes tárgyalása különben nem igen lehetséges, már csak a rendelkezésünkre álló idő szempontjából sem, s azért egyes részletei, a melyek kevésbé szoros kapcsolatban vannak a főalakkal és a főcselekvénnyel, elhagyhatók, illetőleg magánolvasmányra bízhatók. Ilyen részek a szász választófejedelemnél lefolyt tanácskozás leírása (51—54. l.), a Nagelschmidt-epizód (69. s köv. l.) s a vadá-

szati jelenettel kezdődő ama rész, melynek főalakjai a szász választófejedelem és a kísértetszerűen megjelenő czigányasszony (86. s köv. l.), — hogy ez az utóbbi epizód különben is, æsthetikai szempontból, kárára van az egész elbeszélésnek, azt Brahm (id. h. 260. l.) meggyőzően kimutatta.

Ezeket leszámítva, Kleist *Kohlhaas*-ával kétségkívül pædagogiailag értékes, tanulságos olvasmányt adunk a tanuló kezébe: oly olvasmányt, mely egy érdekes egyén lelki életének világosan elemezhető rajzát adja, oly olvasmányt, a melylyel máshonnan nyert tanulságok termékeny associatióba léphetnek s olyat, a melyből becses általános érvényű igazságokat vonhat le. Meggyőződik itt a jognak és igazságnak minden körülmények közt diadalmaskodó erejéről, de másfelől azt is megtanulja, hogy az egyén törekvéseinek korlátot szab a társadalmi rend s hogy a minmagunk javára való tekintetnél fontosabb lehet az, melylyel a társadalomnak tartozunk.

PETZ GEDEON.

EGY MODERN PHILOSOPHUS, MINT PÆDAGOGUS.

(Frohschammer Jakob.)

Négy éve mult a most lefolyt év nyarán, hogy *Frohschammer Jakob*, a müncheni egyetem tanára, a kiváló philosophus és theologus bevégezte küzdelmekben és megpróbáltatásokban, munkában és eredményekben gazdag életét. Vele a német nép egyik nemes fia szállott a sírba, ki rendkívül sokat tett hazája műveltségének emelésére, ki 72 évre terjedő hosszú életét, lelkének gazdag kincseit mind hazája s általában embertársai szellemi gazdagítására, előbbvitelére szentelte, s kinek ezért nagyon kevés elismerés, hanem annál több gúny és üldözés lön osztályrésze. Azonban a támadás, mely őt a katolikus philosophusok részéről érte, lassankint csillapúlni, a közöny és hidegség, melyben őt az egyetemek részesíték, halála után engedni kezd s lassan-lassan egyre növekvő méltánylásnak enged helyet. Eszméinek méltatói, elismerői, sőt előharczói a néptanítók, kik philosophiáját a pædagiára nézve nagyjelentőségűnek tekintik, a mennyiben az azon eszményeket, czélokat, a melyeknek eddig az összes jelentős pædagogusok hódoltak és szolgáltak, a bölcsészet magjává teszi (Dittes). Egymás után jelentek meg Steglich, Baehring, Hoehegger (*Die Bedeutung der Philosophie der Gegenwart für*